

ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В ДИГИТАЛНИЯ СВЯТ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЛАДОТО ПОКОЛЕНИЕ

**Доц. д-р Славянка Ангелова,
гл. ас. д-р Любомира Христова**
Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Живеем във времена, в които достъпът до знание в различни сфери може да бъде незабавен. В дигиталния свят е налично неограничено количество информация чрез множество онлайн ресурси – социални медии и мрежи, новинарски сайтове, специализирани издания, бази от данни и други. В тези необятни простори е важна способността на индивида да разпознава информацията, която е достоверна и релевантна на неговите цели. Още по-ценни са уменията на младежите за оценка на дигитално съдържание, в чието генериране се включват и алгоритми на изкуствения интелект (AI).

В настоящата статия авторите представят нарастващото значение на информационната грамотност за младите хора. Тя се разглежда като комплекс от знания, умения и компетентности, които даден индивид притежава и усъвършенства, за да използва различни източници по критичен и ефективен начин. В този аспект се дискутират резултати от самостоятелно емпирично изследване, проведено сред студенти. Акцентът е върху анализ на текущото състояние на информационната грамотност за познавателния компонент, уменията на обучаваните и извеждане на тенденции. Инструментариум на проучването е анкетна карта, конструирана съобразно насоките на Европейската рамка за дигитална компетентност на гражданите DigComp 2.2.

Ключови думи: информационна грамотност; дигитализация; академично обучение; млади хора; учене през целия живот

Въведение

Общество с интензивна информация и знание е една от базовите характеристики на настоящия век. В него се утвърждава жизненоважната роля на информацията като ключов фактор за всички икономики. Сред основните роли на университетите е усъвършенстването на академичната общност и в частност студентската с умения за информационна грамотност. Наред с това

актуална задача е и провеждането на изследвания и извеждане на констатации, полезни за планиране на политики по отношение на необходимостта от предлагане на умения за информационна грамотност на всички граждани (Amunga 2011, p. 429).

Значението на понятието „информационна грамотност“ в научните среди, в обществения и медийния дискурс все повече ще нараства. Двигател за това са ускорените процеси на дигитализация в различни сфери на икономиката, ежедневната и трудовата дейност, образованието. Към тях се включва и стремежът на хората към усъвършенстване на информационните и комуникационните технологии и прилагането им в управлението и решаването на различни и сложни проблеми чрез анализ на информация.

Идеята за информационна грамотност се оформя с навлизането на информационните технологии през 70-те години на XX в. и се разраства, за да бъде призната за критичната грамотност на следващото столетие. Днес тя е неразривно свързана с информационните практики и критичното мислене и често бива тълкувана като всеобхватната грамотност, която е от съществено значение за живота на индивидите (Virkus 2003). Включва се като част от палитрата на дигиталната компетентност – концепция, описваща свързаните с дигиталните технологии умения. Цифровите цели на Европейския съюз са насочени към подобряване на дигиталните умения най-малко на 80% от хората между 16 – 74 години и ръст на специалистите в сектора на информационните и комуникационните технологии на 20 милиона до 2030 г. (Marinelli 2023).

Информационната грамотност на студентите може да се разглежда в тясна връзка с ученето през целия живот. Тяхната роля в обществото, управлявано от информация, се фокусира не само върху усвояването, но е посветена и на създаването на нови знания. Младите хора имат потенциала да са творчески двигател за конструктивното развитие на информационната ни екосистема, в която се изявяваме житейски и професионално. Засилва се ролята на академичната среда при създаването на мотивация за усъвършенстване на знанията, уменията и компетентностите при използване на многобройните информационни източници от обучаваните в дигиталната среда.

Информационната грамотност

Концептуалното разбиране за информационната грамотност възниква още в началото на 1970 г. В САЩ се създава независима правителствена агенция National Commission on Libraries and Information Science, която се ангажира с развитие на библиотечната и информационната потребност и формулира политическата рамка за развитие на информационните дейности (Dzivev 2017, p. 125). Basili (2008, pp. 19 – 20) отбелязва факта, че критичната необходимост от обучения на учени чрез насърчаване на програми, свързани с новите технологии и трансфер на информация, е осъзната още през 1971 г.

и възприета като приоритет от ЮНЕСКО и Програмата на Международния съвет на научните съюзи.

Информационна грамотност е описана от Paul Zurkowski (цит. по Mladenova 2019, р. 9) като термин, характеризиращ „техниките и уменията за използване на широката гама от информационни инструменти, както и първични източници при формирането на информационни решения на техните проблеми“ и очертава ясно разделение му „грамотни“ и „информационно грамотни“.

Цифровата революция през 21-ви век породи промени в начина на създаване, разпространение и използване на информацията, наред с новия пейзаж на учене. Информационната грамотност вече не е ограничена в обсега на библиотечните науки, а може да се определи като „многоизмерна компетентност, включваща способността за навигация, критична оценка и разумно използване на изобилие от източници на цифрова информация“ (Bamgbose et al. 2024, р. 2). Разбирането за информационната грамотност включва набор от умения за ефективно откриване, оценка, използване и генериране на информация в различни контексти, като се спазват етичните принципи в ежедневните и професионалните дейности, свързани с достъпа и използването на информация.

В унисон с тези тенденции в САЩ е създадено Партньорство за учене през 21-ви век между учители, образователни експерти и бизнес лидери, които разработват единна концепция, известна като Рамка за учене през 21-ви век (Partnership for 21st Century 2009). Тя описва уменията, знанията и компетенциите, които учащите е необходимо да притежават, за да имат професионална реализация и да успеят в живота. Освен базовите академични знания по отделните предмети е необходимо да се формират специфични умения и грамотност. Една от тях е информационната грамотност, която в Рамката е описана с пет компонента: 1) достъп до информация, който е времеви ефикасен и от подходящи източници; 2) оценка на информацията, критично и компетентно; 3) използване на информацията коректно и креативно за разглеждания въпрос или проблем; 4) управление на информационния поток; 5) спазване на етичните и правните норми, свързани с достъпа и използването на информация.

Основите на информационната грамотност се поставят в образователните институции, но в съвременния свят на динамични промени тя се усъвършенства чрез учене през целия живот и е негова основа. Тази концепция е широко застъпена в Александрийската прокламация (UNESCO et al. 2005). Според нея ученето през целия живот дава възможност на всеки индивид да търси, оценява, използва и създава информация ефективно, за да постига своите лични, социални, професионални и образователни цели. Това е базово човешко право в цифровия свят, което насърчава социалното приобщаване и позволява

всеки да се възползва от възникващите възможности на глобална среда. Те се създават вследствие на цифровата трансформация, която променя всички области от битието на хората и уменията им, необходимо за упражняване на различните професионални дейности (Angelova, Hristova 2023).

Когнитивните, емоционалните и поведенческите аспекти на информационната грамотност и ученето през целия живот са описани в *модели*, обобщени от Bamgbose, Ibrahim и Musa (2024, pp. 5 – 10). Ще представим синтезирано някои от тях. *Моделът на процеса на търсене на информация* е насочен към разбиране на начина, по който индивидите се ангажират с информация в дадено изследване. Моделът акцентира върху динамичността на процеса и навигирането му като фактор за ефективно изследване и обучение в контекста на цифровата среда. Етапите му са: инициатива за започване, избор, проучване, формулиране, събиране и представяне.

Следващият модел е *Седем стълба на информационната грамотност*. Той представя структура за разбиране и култивиране на уменията за информационна грамотност, за която са идентифицирани седем ключови области или стълба:

- идентифициране на нуждата от информация и определяне на нейния характер и обхват;
- разпознаване на различните източници на информация;
- разработване на ефективни стратегии за търсене;
- събиране на информацията с навигиране в онлайн бази данни, използване на търсачки и достъп до цифрови хранилища;
- критична оценка на източниците в контекста на надеждността, достоверността и уместността на информацията;
- ефективно управление чрез използването на цифрови технологии, инструменти и платформи за организиране и извличане на информация;
- представяне на информацията с помощта на цифрови инструменти и платформи.

Подход към информационната грамотност и решаването на проблеми предоставя *Модел Големите 6*. В него е описана и рамка от шест стъпки: 1) определяне на задачата; 2) стратегии за търсене на информация; 3) местоположение и достъп; 4) използване на информацията; 5) синтез и 6) оценка.

В *Стандарти за компетентност по информационна грамотност за висше образование* е описана цялостна структура за усъвършенстване на уменията за информационна грамотност, като са разработени пет показателя:

- определяне обема на необходимата информация;
- ефективен и ефикасен достъп до информация;
- критично оценяване на информацията и източниците ѝ;
- използване на информация за постигане на конкретна цел;
- разбиране на икономическите, правните и социалните проблеми, свързани с използване на информацията.

Моделът *Концепция на Лойд* се базира на нюансирана перспектива за това как информационната грамотност се формира от социокултурните контексти и практики. Концепцията набляга върху следните ключови аспекти: контекстуално разбиране; социални практики на информационната грамотност; критична ангажираност с източници на информация; информацията като социално конструиран феномен; културна компетентност в информационната грамотност; етични съображения.

Представените модели на информационна грамотност имат един общ център, който неизменно ни отвежда към човека и неговите уникални интелектуални способности. Те са изключително важни и за успешна адаптация към изискванията на професионалната среда, свързани с ускоряване въздействието на фактори като: нарастване на информационните канали и на информационния обем; обогатяване на технологиите и свързаните с тях приложения за търсене и обработване на информация, както и генерирането ѝ в нов вид и формат. Следователно пред индивидите се очертава предизвикателството да осмислят и усвоят нови комуникационни модели, приложими в дигиталната среда за общуване и взаимодействие.

Подходи за оценка въздействието на програми за информационна грамотност върху успеха на обучаваните изследва Akor (2024). В своята разработка той споделя важни констатации. Една от тях е свързана с трудността при измерване на резултатите от информационната грамотност в образователния процес, тъй като тя обхваща широк спектър от когнитивни, емоционални и поведенчески компетенции, които често зависят от контекста и са трудни за количествено определяне. Обучението по информационна грамотност има интердисциплинарен характер, от който произтича сътрудничеството между преподаватели и други заинтересовани страни. Усилията им следва да са насочени към разработване на стратегии за оценка в съответствие с целите и приоритетите на образователната институция. Другото предизвикателство е свързано с изследване на различни измерения на обучението чрез методи, като тестове, фокус групи, анкетни допитвания, интервюта, преглед на портфолия, анализ на данни за проследяване на дългосрочни ефекти. Въпреки тези обстоятелства оценката на въздействието на програми за информационна грамотност върху успеха на обучаваните може да се разглежда като значим фактор за отчитане на тяхната ефективност за академични и професионални дейности.

Дейности за развитие на информационната грамотност

През 70-те и 80-те години на 20-и век много университетски библиотеки в европейски страни (Великобритания, Германия и др.) стартират програми, свързани с информационната грамотност, под формата на обучения за използване на библиотечните ресурси и каталози. В съвременните

условия на цифрова икономика изпъква процесът на непрекъснато учене и усъвършенстване на компетенциите за използване на достъпна информация, и то по ефективен начин (Virkus 2003).

В Доклад относно бъдещето на Европейския съюз през 2030 г. (European Council 2010, pp. 21 – 23) интелектът, иновациите и творчеството се описват като важни показатели, гарантиращи благоденствието на Европа. Поставя се акцент и върху търсенето на високостойностни умения. В контекста на изграждането на общество на знанието това условие поставя изискването за високи резултати в образователния процес и повишаване уменията на гражданите, включително и за използване на нови технологии.

Бъдещето на Европейския съюз (ЕС) в цифровия свят и нарастващата необходимост от дигитални умения на работното място и в ежедневието са свързани с инвестиции в програми за обучение на европейските граждани. Към тях се отнасят:

- Европейската програма за умения за конкурентоспособност, социална справедливост и устойчивост, целяща подпомагане на граждани и предприятия за тяхното развитие, усъвършенстване и прилагане (European Commission 2020b);

- Планът за действие за цифрово образование, в който се изразява обща визия за висококачествено, приобщаващо и достъпно цифрово образование в Европа с цел своевременно адаптиране на образователната система в различните държави към дигиталната ера (European Commission 2020a).

През 2023 г. Европейската комисия представя доклад за състоянието на цифровото десетилетие. Публикацията е и своеобразен призив към държавите членки за насочване на усилията за по-ефективна цифрова трансформация в Европа и постигане целите на Програмата за политика на цифровото десетилетие. Препоръките в доклада предлагат практически стъпки за напредък на дигитализацията и са ръководни относно дискусиите и сътрудничеството. Докладът оценява напредъка на ЕС в цифровата трансформация и поставя началото на координирани усилия за постигане на общи цифрови цели. Ключови констатации в доклада, свързани с дигиталните умения, разкриват, че само 59% от населението ще може да притежава основни дигитални умения до 2030 г. Очертаната картина изисква да се акцентира в инвестиции за цифрово образование и умения с цел адаптация към динамичната дигитална среда (Marinelli 2023).

Вторият годишен доклад на Европейската комисия (2024b) относно състоянието на цифровото десетилетие анализира напредъка на ЕС по целите на политическата програма за цифровото десетилетие за 2030 г. В този аналитичен документ се описва цифровата трансформация в 4 ключови области: цифрова инфраструктура, цифрови умения, цифровизация на обществените услуги и на бизнеса. Относно дигиталното десетилетие на

България се посочва, че 35,5% от българското население има основно ниво на цифрови умения, което е под средното за ЕС ниво от 55,6% (European Commission 2024a).

Във връзка с поставената в настоящия текст тема за изследване и анализ е важно да обърнем внимание и на някои пунктове в *Стратегията за развитие на висшето образование в Република България 2021 – 2030 г.* В документа са описани приоритетни области и цели за развитие на висшето образование, сред които са осъвременяване на съдържанието, методите и формите на обучение за по-високо качество и дигитализиране на образователните подходи, методи и практики (Министерски съвет 2020). Осъвременяването и създаването на нови учебни планове и програми е стратегическа цел, която би могла да се постигне чрез наблягане върху дисциплини и практическо обучение по нови дигитални технологии, като изкуствен интелект. Засилване на интердисциплинарния подход и на хибридните дисциплини с преподаватели от различни професионални направления също се посочват като мерки.

В стратегията се посочват предизвикателства за висшето образование, които произтичат от дигитализацията: 1) възрастова диференциация по отношение на възможностите за работа с дигитални технологии в полза на по-ниските възрастови групи; 2) необходимост от реформи на всички образователни нива с цел комбиниране на писмено-слуховата с визуална информация, съобразно възрастта на обучаемите; 3) съобразяване на предлаганото висше образование като съдържание и форма с особеностите и потребностите на младите хора.

Критично важно е да се познават потребностите на дигиталното поколение, периодично да се оценява нивото на информационна грамотност на студентите и да се приложат адекватни обучителни методи и практики, чрез които да се развиват компетентности за успешна реализация в условията на цифровизация.

Методология на емпиричното изследване

Цел на изследването е да се анализира текущото състояние на умения в областта на информационната грамотност на студентите и да се очертае степента на необходимост от тяхното усъвършенстване. Приложеният метод за събиране на данни е анкетно допитване с инструментариум на изследването анкетна карта. Блоковете от въпроси в анкетната карта са разработени с цел набиране на емпирична информация за познавателния компонент и уменията на студентите в областта на информационната грамотност. Обект на изследване са студенти в бакалавърски и магистърски програми, като обхватът на единиците е 200 студенти. Теренното изследване е проведено в периода май – юни 2024 г., като данните са обработени чрез специализиран софтуер.

Основа за конструиране на изследването и неговия инструментариум е Европейската рамка за дигитална компетентност на гражданите – DigComp 2.2

(Vuorikari et al. 2022). Тя обединява дигиталните компетенции в пет области: информационна грамотност, комуникация и сътрудничество, създаване на цифрово съдържание, безопасност и решаване на проблеми. По отношение на информационната грамотност Рамката съдържа три направления на знания, умения и нагласи, които са взети под внимание от научния колектив по проекта при конструиране на анкетната карта. Те са:

1. Разглеждане, търсене и филтриране на информация и цифрово съдържание.

2. Оценка на данни, информация и цифрово съдържание.

3. Управление на данни, информация и цифрово съдържание.

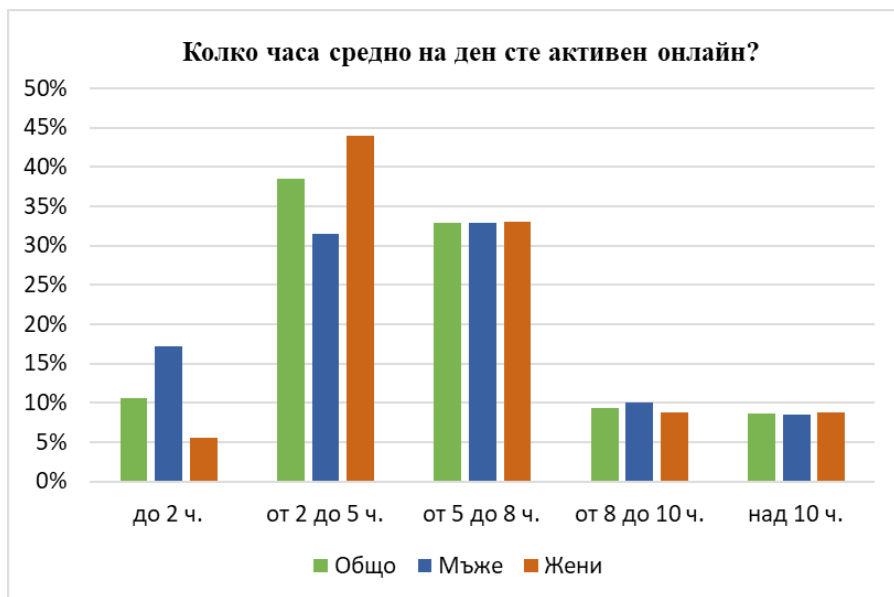
В текста са анализирани резултатите, свързани с първите две направления.

Анализ на резултатите

При анализа на данните всички резултати са обработени и разгледани с отчитане на разпределението по пол. В текста е обърнато специално внимание на отклоненията в отговорите, при които се наблюдава отчетливо разграничение между двете групи. Съотношението жени към мъже сред респондентите е 2:1. Това може да се обясни с хуманитарния профил на изучаваните от студентите специалности в Правно-историческия факултет на ЮЗУ.

Вариациите в споделените позиции по възрастов показател са взети под внимание единствено по отношение на времето, прекарано в онлайн пространството. Това е специфичен отправен пункт, тъй като в допълнителните разпоредби на Закона за младежта § 1, т. 1 се посочват като младежи лицата на възраст от 15 до 29 години. В настоящото проучване 95% от респондентите са на възраст до 29 г. включително. Поради това в текста се използват термините „млади хора“ и „младежи“ като обобщение за изследваната съвкупност.

Данните показват, че значителна част от времето си младите хора прекарват във виртуалното пространство (фигура 1). Между два и пет часа са 39% от тях, а 33% отделят до осем часа на ден за дигитални активности. Разлика между половете от 12 – 13 пункта се наблюдава само в по-ниския диапазон на потребление – до 2 часа и от 2 до 5 часа. Резултатите от това изследване се доближават в значителна степен до статистическите данни за дневното използване на интернет в световен мащаб – 6 ч. и 40 мин (Meltwater et al. 2025, p. 29).

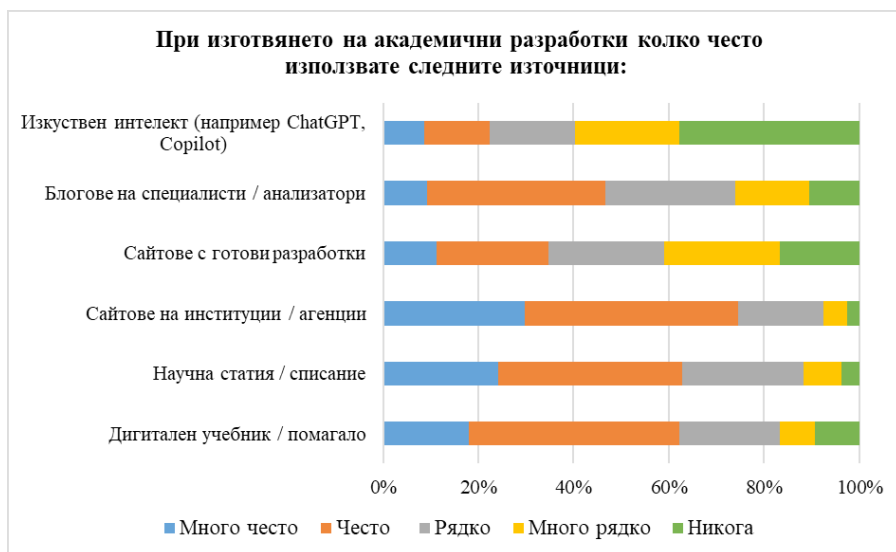
Фигура 1. Дневно време онлайн

Засиленото онлайн присъствие някои специалисти определят като „виртуална зависимост“ или „интернет зависимост“. Това поражда редица въпроси, сред които: *Какви са причините за това? С какво виртуалният свят е толкова магнетичен и привлича и млади, и стари?* Данните показват, че в най-голяма степен студентите използват дигиталните технологии за ежедневна комуникация с приятели, колеги и роднини (фигура 2), както и за забавление и запълване на свободното време. Това не е изненадваща тенденция, тъй като може да посочим поне две причини за нейното изкривяване. Първата е свързана с географската отдалеченост между хората, която се „запълва“ от виртуалното пространство. Втората причина е изначално залегнала в човешката същност и битие, а именно стремежът към общуване, споделяне и търсене на съмишленици. Напредъкът на технологиите дава възможност за различни форми на комуникация между хората, включително и „лице в лице“ чрез видеовръзките, които могат да се осъществят чрез различни приложения и чието използване е много улеснено. На седмична база в по-голямата си част (83%) анкетираните използват регулярно онлайн информация за проследяване на новостите в професионалната сфера и информирание за обществени събития. Показателни за активността им като обучавани лица (87%) са и стойностите, свързани със седмичната и месечната работа в дигитална среда с цел самоподготовка по време на учебен процес.

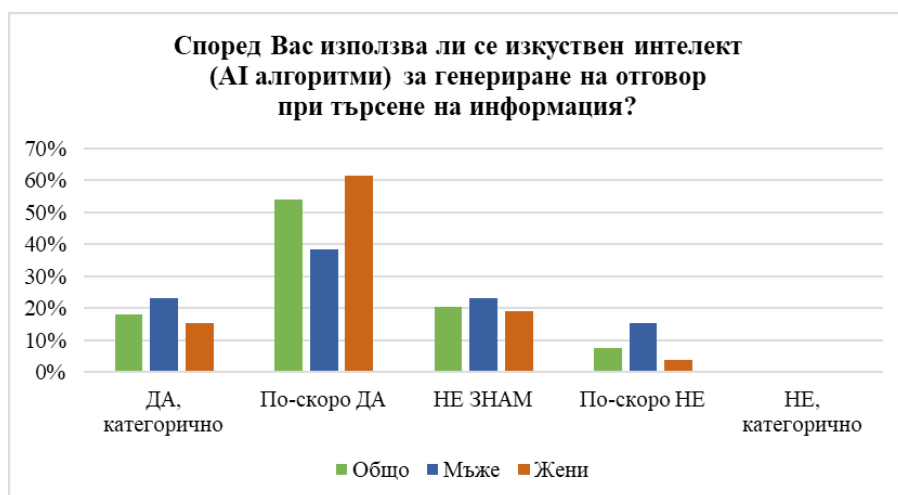
Фигура 2. Използване на онлайн ресурси по дейности

При изготвянето на академични разработки (реферат, есе, проект и др.) голяма част от студентите (63%) разчитат на дигитални пособия и на научна литература онлайн (фигура 3). Значителна част от младите хора фокусират вниманието си върху информация, която откриват в сайтове на институции и агенции – 75%. Обяснение на този факт можем да търсим в профила на изучаваните специалности от анкетираните лица. В дигиталната среда те имат възможност да намират последните изменения на закони и нормативни актове, актуални новини от международните отношения, прессъобщения и публикации за отразяване на събития в различни сфери, данни от изследвания по специфични проблеми и други.

Фигура 3. Източници на информация за академични разработки

Мнението на специалисти и анализатори, споделено в блогове, е източник на информация за академични разработки за 47% от респондентите. Това е показател за интегрирането на информация от практиката в академичната дискусия и самостоятелната подготовка. Интересен е фактът, че макар голяма част от времето си да прекарват във виртуалното пространство и да използват цифровите технологии, мнозинството от младите хора не разчитат на изкуствения интелект (AI). От неговата помощ при подготовката на академични задания регулярно се възползват по-малко от една четвърт (22%). Въпреки този факт 71 % са наясно за участието на AI в генериране на отговорите при търсене на онлайн информация (фигура 4).

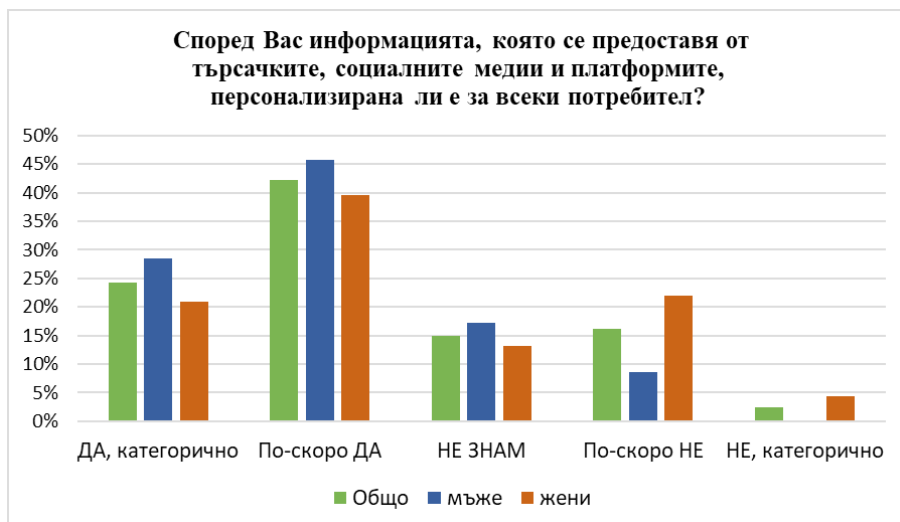

Фигура 4. Използване на AI от търсачките

В каква степен студентите знаят, че резултатите от търсенето на дигитално съдържание в интернет се повлияват от различни фактори, показват данните от фигура 5. С важността на използваните ключови думи при търсене на информация са запознати 94% от анкетираните. Популярността на темата е фактор с влияние за 86% от тях, а около 60% отчитат значението на предишни търсения и законови разпоредби. По въпроса за влиянието на географското местоположение мненията са разделени почти по равно. Две трети от изследваните млади хора са наясно, че информацията, която се предоставя от търсачките, социалните медии и платформите, е персонализирана за всеки потребител (фигура 6).

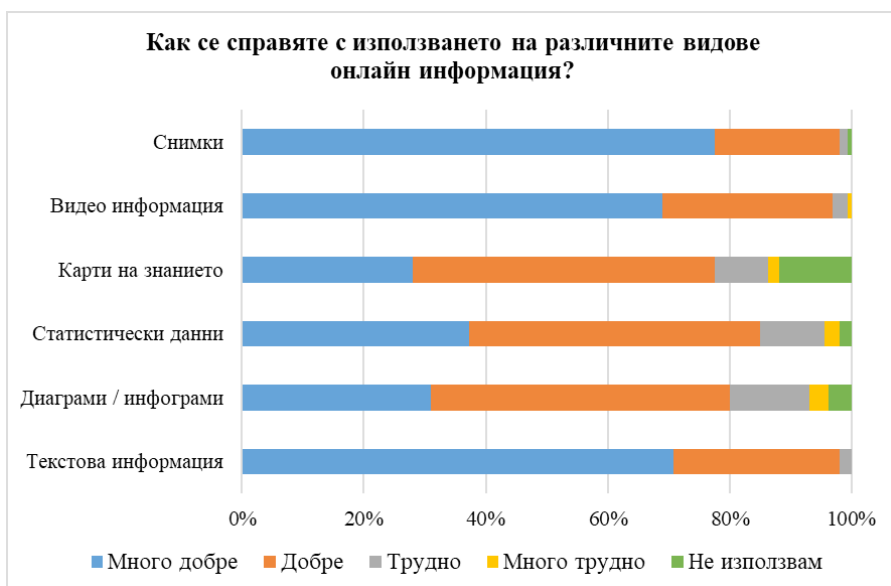
Фигура 5. Фактори, влияещи на резултата при търсене

Фигура 6. Персонализиране на информацията

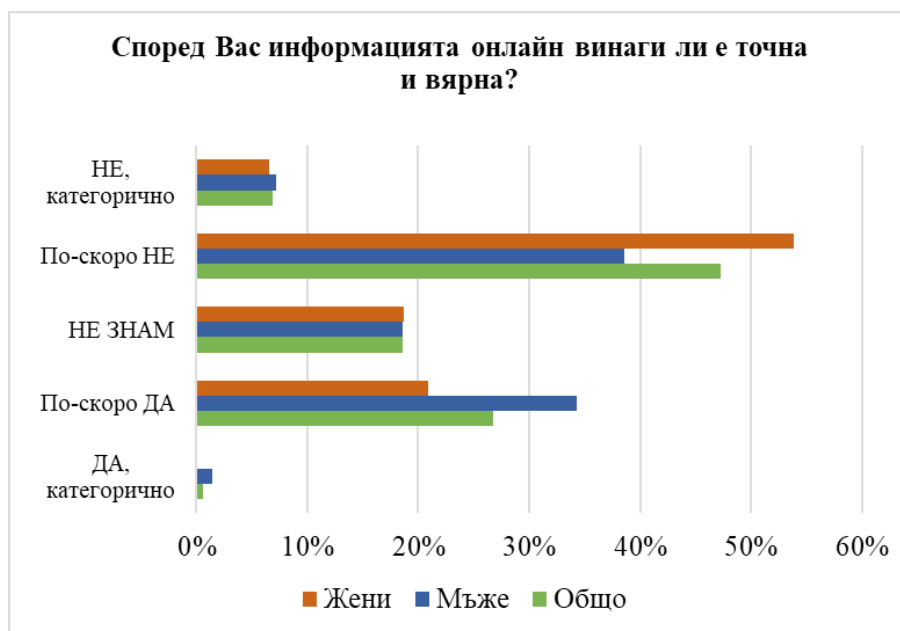
Значителна част от анкетираните (62%) заявяват регулярно използване на разширено търсене, което отчита умението за филтриране на резултати-

те според информационните потребности на всеки. Уменията на студентите за използване на информация, представена по различен начин, варират, но стойностите в значителна степен са високи (фигура 7). Най-добре се справят при боравеното с текстова информация, снимки и видео – 98% от младите хора нямат никакви проблеми. Висок е и процентът на тези, които могат да извличат информация от статистически данни – 85%. Също добре умеят да боравят с информация от диаграми и инфограми – 80%, както и от карти на знанието – 78%.

Фигура 7. Използване на различни видове информация

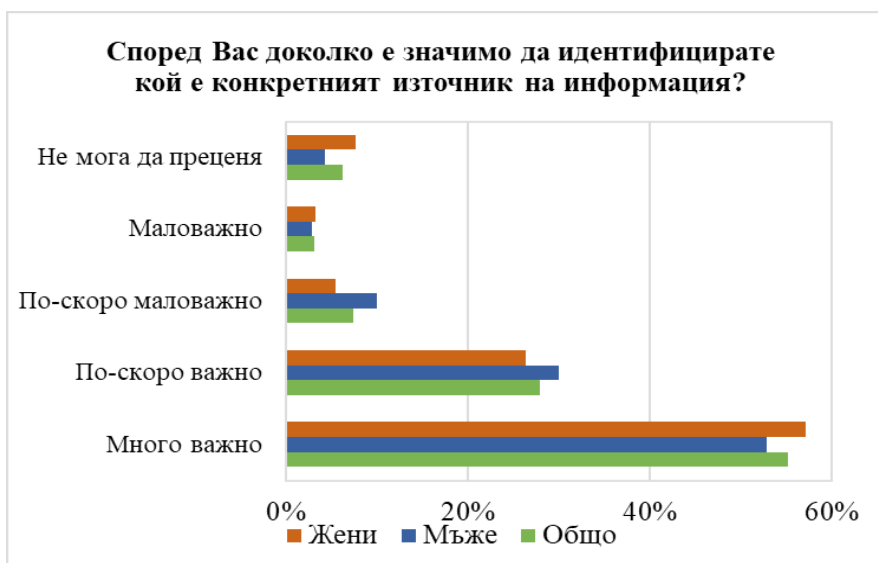
Впечатление прави фактът, че младежите не се доверяват сляпо на информацията, която е публикувана в онлайн пространството – 0,5% са отговорили „категорично ДА“ и 27% „по-скоро ДА“ (фигура 8). Съмнение към онлайн информацията изразяват половината от анкетираните (54%), като отчетливо жените са по-предпазливи: недоверието сред тях достига 60%, докато при мъжете е около 46%. Не откриваме разлика между половете при отговор „Не знам“, който са дали 19%.

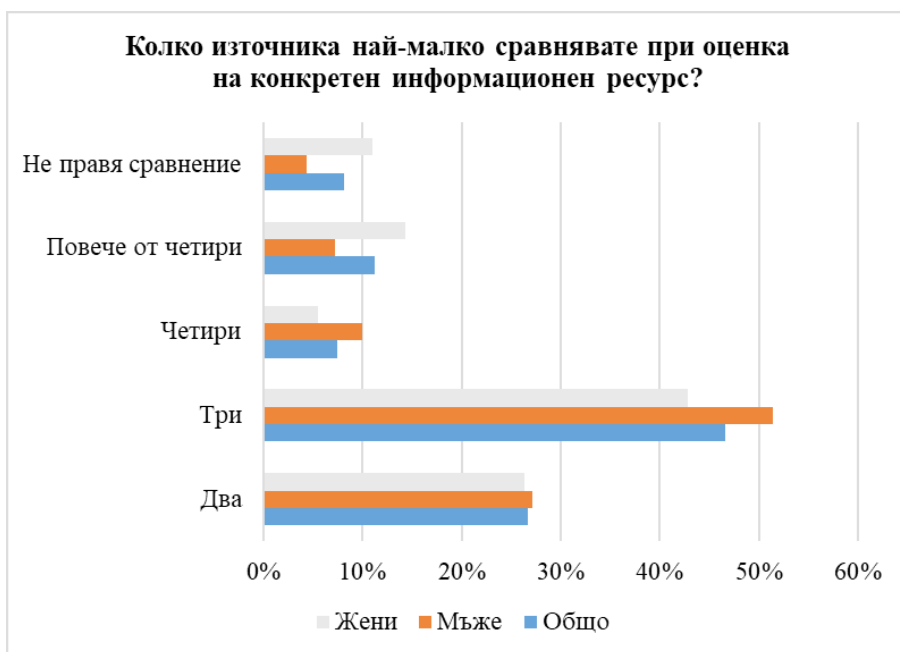
Фигура 8. Доверие към онлайн информацията

Незнанието, че дадена информация или съдържание може да е неточно или дори създадено с цел дезинформация, е опасно. Следователно е необходимо да се предприемат мерки за неговото преодоляване, като се наблегне в образователния процес върху изграждане на способност за балансирана оценка на информацията в онлайн среда и за формиране на критично мислене.

Анкетираните в голяма степен (83%) осъзнават значимостта на въпроса за източника на информацията, намерена в онлайн пространството (фигура 9). Надеждността на източника е гаранция за качеството на информацията, за нейната точност и достоверност. За нейното потвърждение половината от анкетирания правят проверка в три източника на информация и 27% проверяват в два (фигура 10).

Фигура 9. Значение на източника на информация

Фигура 10. Брой използвани източници на информация

Освен проверка на достоверността на информацията в няколко източника друга дейност, която се извършва от младежите в повечето случаи за потвърждение на разбирането на представената гледна точка или откриване на пристрастия в източника на информация, е допълнително търсене в същия сайт (74%) и проверка на автора на публикацията (65%) (таблица 1). Инструментите за проверка на факти не са приоритетно в обсега на внимание за мнозинството респонденти, като честотата им на използване е спорадична за 30%. Причина за това може да се търси в насочеността на студентите към възприемане на информационния източник като надежден автор на споделените факти.

Таблица 1. Проверка на достоверността на информацията

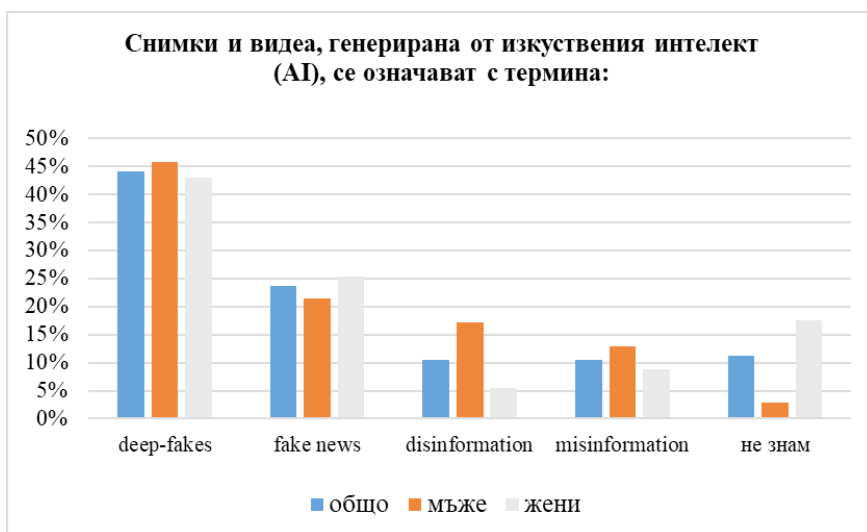
За проверка на достоверността на информацията колко често извършвате следните дейности:				
Дейност	Много често	Често	Понякога	Никога
Търся допълнително в същия сайт/ медия	34%	40%	23%	2%
Проверявам автора	32%	33%	28%	7%
Сравнявам с други източници	56%	28%	12%	4%
Използвам инструменти за проверка на фактите	27%	24%	30%	19%

Интересни са резултатите, които се наблюдават относно уменията за ограничаване на спонсорирано съдържание онлайн (фигура 11). Малко над половината от анкетираните не го различават или не знаят по какъв начин става това. За 28% от младите хора това е само обозначеното съдържание, а за 10% това са формите на реклама.

Изкуственият интелект се използва не само при конструирането на тестово съдържание и за създаването на изображения, снимки, аудиозаписи и видеоклипове, които не са се случили в действителност и се обозначават с термина „дълбоки фалшификати“ (deepfakes). С това са запознати по-малко от половината анкетирани (фигура 12), което потвърждава необходимостта от надграждане и усъвършенстване на информационната грамотност на младите хора, и не само.

Фигура 11. Разпознаване на спонсорирано съдържание

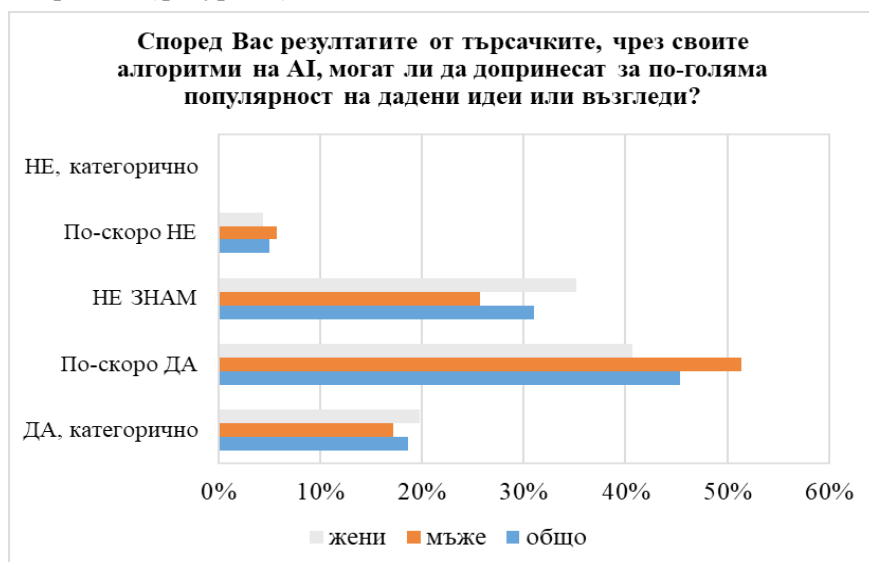

Фигура 12. Фалшиво съдържание

Всеки потребител със смартфон и съответното приложение с наличните инструменти може бързо и лесно да създаде опростена версия на фалшификат, и всеки онлайн потребител трябва да е бдителен, критичен и отговорен

ползвател на съдържание. Това изисква наличието на знания по отношение на интелектуалната собственост, „защото авторскоправната грамотност на обучаващите се студенти ще допринесе за професионалното израстване на бъдещите автори или потребители на съдържание“ (Tremcheva, Zdravkova 2020, p. 37).

Възможни са и други негативни действия чрез приложение на AI, като възпроизвеждане на стереотипи, споделяне на дезинформация, налагане и разпространение на идеи и възгледи. За тези опасности имат познание 64% от анкетиранияте (фигура 13).

Фигура 13. Използване на AI

Дискусия

Младите хора демонстрират способност да идентифицират нуждите си от информация в различни направления. Обучаваните не скриват и стремежа към академични успехи чрез усъвършенстване на своята информационна грамотност за търсене на необходимата им информация, и то чрез насочване към подходящи източници, които могат да бъдат цитирани.

Наличието на знания за процеса по генериране и филтриране на съдържанието в дигитална среда е характерно за изследваната съвкупност. Мнозинството студенти осъзнават, че отделни фактори силно повлияват резултатите от търсенето в интернет и са наясно, че препоръките към отделните онлайн потребители се персонализират според дигиталното им поведение. Оценяват и значението на това да могат да идентифицират източника на

информацията, както и да сравняват с други ресурси.

Положителен резултат се наблюдава в познанията за подводните камъни на дезинформацията в онлайн средата, но в това отношение има потенциал преподавателите да наблегнат върху формиране на по-висока критичност у студентите. Това е свързано с идеята на Johnston и Webber (2003) за информационно поведение в контекста на информационната грамотност. Такова поведение изисква от младите хора употребата на каквато и да е информация, получена чрез различни източници и канали, съответстваща на информационните им потребности, да става едновременно с критично разбиране на важноста за мъдрото и етичното използване на информацията в обществото.

Фокусирането на студентите към опознаването и използването на инструменти за проверка на факти, приложими на национално и световно ниво, ще повлияе върху критичното им поведение при навигиране в дигиталната среда. От друга страна, необходимо е да се изградят и умения за открояване на търговската спонсорирана комуникация в общия информационен поток на социалните мрежи и медии.

Развитието на технологиите и широкото използване на изкуствения интелект при генериране на текстове от различно естество правят все по-трудно разграничаването на спонсорирано съдържание от общия набор от новини и анализи. Наблюдава се тенденция за интегриране на редакционни материали с търговски съобщения, които се сливат и правят информацията ненаатрапчива и по-скоро любопитна. Това потвърждава необходимостта от умения за разпознаване на спонсорирано съдържание в новинарски сайтове, социални медии и мрежи, които ще са полезни на студентите не само по време на обучението им, но и в живота.

Познаване на термина „дълбоки фалшификати“ за генерираните от AI изображения, видеоклипове или звукови записи на лица и събития, които не са действителни, е важен образователен момент със значимост както в академичната среда, така и в личния и професионалния живот. Анкетирания студенти имат потребност да затвърдят увереността си в това направление.

Добра е самооценката на обучаваните по отношение на уменията за използване на информация в нетекстов формат и в динамични представяния. Остава възможността да се развият тези умения в образователния процес чрез различни дисциплини.

Заклучение

Изследваната специфика на информационната грамотност, свързаните с нея модели и проучването на състоянието на студентските познания и умения в сферата дава основание да обобщим няколко направления в контекста на академичната среда. *Първото* е свързано с очертаване полето

на информационната необходимост и насочване на обучаваните към ефективно търсене на информация. Тук студентите трябва да усвоят умения за идентифициране на своите информационни потребности и за работа с онлайн инструменти в процеса на тяхното удовлетворяване. *Второто* направление е посветено на оценката на релевантността и надеждността на информационните източници. *Третата* посока на работа с обучаваните е във връзка с ефективния начин на използване на информацията, което има отношение към нейната систематизация и обработка. Тук изпъква и ролята на взаимодействието преподавател – студент за развиване на критичното мислене при анализа на информацията, съпоставянето на различни тенденции и позиции. *Четвъртият* аспект на информационната грамотност в обучението се проявява при разработване на собствени творчески текстове и тяхното споделяне като ново съдържание в онлайн средата. *Пето*, но не на последно място по значимост са етичните аспекти и насочване вниманието на младите хора към познаване и спазване на авторските права.

Ефективното и етично използване на информацията в дигиталната среда е отправна точка в уменията на информационно грамотните студенти в процесите, свързани с търсене, синтез, анализ на данни, както и създаване и разпространение на ново съдържание. Заедно с тези компетентности е важно да се развива и способността за разпознаване на достоверната информация и дълбоките фалшификати.

Поради това в сферата на висшето образование ангажиментът на академичния състав към разгръщане и развитие на дигиталните умения и компетенции на студентите следва да е постоянен. В този контекст е важно регулярното изследване на информационната грамотност на входа на обучението, по време и в края на образователния курс. Паралелно с това е важно в бързо променящата се и често несигурна информационна среда и съобразно динамиката на висшето образование да се разработват и поетапно да се внедряват модели за повишаване на уменията и компетенциите, адаптирани към потребностите на студентите и към изискванията на трудовия пазар.

Благодарности

Настоящата статия представя данни от научно изследване в рамките на проект „Дигитални умения за информационна грамотност на студентите“, реализиран чрез вътрешно финансиране на Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, за 2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- АНГЕЛОВА, СЛ. & ХРИСТОВА, Л., 2023. Значимост на дигиталните умения за работа в условията на пандемия. *Международна политика*, Т. XIX, кн. 2, с. 35 – 42. Достъпно на: <http://ip.swu.bg/mod/page/view.php?id=8>. [Посетено 2025-2-20].
- ДЗИВЕВ, В., 2017. Информационната грамотност – същност, проблеми и възможности за повишаване на информационната грамотност чрез използване на информационни технологии в училище. *Математика и информатика*, Т. 60, кн. 2, с. 123 – 148.
- МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ, 2020. *Стратегия за развитие на висшето образование в Република България 2021 – 2030 г.* Достъпно на: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1492> [Посетено 2025-2-20].
- МЛАДЕНОВА, М., 2019. *Влияние на информационните и комуникационните технологии върху работните места част 1: Развитие на концепцията за дигитална компетентност. Европейски рамки, свързани с дигиталната компетентност.* София: Интел Ентранс, ISBN: 978-954-2910-94-7.
- ТРЕНЧЕВА, Т. & ЗДРАВКОВА, Е., 2020. Нови медийни компетенции в университетското образование. *Международна политика*, Т. XVI, бр. 1, с. 31 – 45, Достъпно на: <http://ip.swu.bg/mod/page/view.php?id=8> [Посетено 2025-2-20].
- AKOR, S., 2024. Measuring the impact of information literacy programs on student success: a review. *Seminars in Medical Writing and Education*, vol. 3, pp. 74 – 80. Available from: <https://mw.ageditor.ar/index.php/mw/article/view/41/> [Viewed 2025-2-20].
- AMUNGA, H., 2011. Information Literacy in the 21st Century Universities: The Kenyan Experience. *CALIBER 2011: Goa*, pp. 427 – 436. Ahmedabad: INFLIBNET Centre, ISBN 978-93-81232-01-9, Available from: <https://ir.inflibnet.ac.in:8443/ir/handle/1944/1636>. [Viewed 2025-2-20].
- BAMGBOSE, A., IBRAHIM, H. & MUSA, S., 2024. Information Literacy and Learning in The Emerging Digital Landscape: A Theoretical Review. *Library Philosophy and Practice*, 8125, ISSN 1522-0222. Available from: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/8125>. [Viewed 2025-2-20].
- BASILI, C., 2008. Information and education policies in Europe: key factors influencing information literacy academic policies in Europe. *Information Literacy at the crossroad of Education and Information Policies in Europe*, pp. 18 – 32, Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche, ISBN: 978-88-8080-096-5
- EUROPEAN COMMISSION, 2020a. *Digital Education Action Plan (2021-2027)*, Available from: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> [Viewed 2025-2-20].
- EUROPEAN COMMISSION, 2020b. *European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience*, Available from: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en> [Viewed 2025-2-20].

- EUROPEAN COMMISSION, 2024a. *Bulgaria 2024 Digital Decade Country Report*. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/bulgaria-2024-digital-decade-country-report> [Viewed 2025-2-20].
- EUROPEAN COMMISSION, 2024b. *State of the Digital Decade 2024 report*. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/state-digital-decade-2024-report> [Viewed 2025-2-20].
- EUROPEAN COUNCIL, 2010. *Project Europe 2030 – Challenges and Opportunities*. Available from: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/project-europe-2030-challenges-opportunities/>. [Viewed 2025-2-20].
- JOHNSTON, B. & WEBBER, S., 2003. Information Literacy in Higher Education: a review and case study. *Studies in Higher Education*, vol. 28 no.3, pp. 335 – 352.
- MARINELLI, I., 2023. 2023 Report on the State of the Digital Decade, *Digital Skills & Jobs Platform*, Available from: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/latest/news/2023-report-state-digital-decade>. [Viewed 2025-2-20].
- MELTWATER & WEARESOCIAL, 2025. *Digital 2025: Global Overview Report*. Available from: <https://www.meltwater.com/en/global-digital-trends> [Viewed 2025-2-20].
- PARTNERSHIP FOR 21ST CENTURY., 2009. *P21 Framework Definitions*. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519462.pdf>. [Viewed 2025-2-20].
- UNESCO, NFIL & IFLA, 2005. *Beacons of the Information Society: The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning*. IFLA, Available from: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/3147>. [Viewed 2025-2-20].
- VIRKUS, S., 2003. Information literacy in Europe: a literature review. *Information Research*, vol. 8, no. 4, paper no. 159, Available from: <https://informationr.net/ir/8-4/paper159.html>. [Viewed 2025-2-20].
- VUORIKARI, R., KLUZER, S. & PUNIE, Y., 2022. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens—With New Examples of Knowledge, Skills and Attitudes*. Luxembourg: Office of the European Union, ISBN 978-92-76-48883-5, Available from: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415> [Viewed 2025-2-20].

Acknowledgements

This article presents data from a scientific study within the framework of the project “Digital Skills for Information Literacy of Students”, implemented through internal funding of the South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad for 2024.

REFERENCES

- AKOR, S., 2024. Measuring the impact of information literacy programs on student success: a review. *Seminars in Medical Writing and Education*. vol. 3, pp. 74 – 80. Available from: <https://mw.ageditor.ar/index.php/mw/article/view/41/> [Viewed 2025-2-20].
- AMUNGA, H., 2011. Information Literacy in the 21st Century Universities: The Kenyan Experience. *CALIBER 2011: Goa*, pp. 427 – 436. Ahmedabad: INFLIBNET Centre. ISBN 978-93-81232-01-9, Available from: <https://ir.inflibnet.ac.in:8443/ir/handle/1944/1636>. [Viewed 2025-2-20].
- ANGELOVA, S. & HRISTOVA, L. 2023. Znachimost na digitalnite umenia za rabota w usloviyata na pandemia. *Mezhdunarodna politika*, vol. XIX, no. 2. pp. 35 – 42. Dostapno na: <http://ip.swu.bg/mod/page/view.php?id=8>. [Poseteno 2025-2-20].
- BAMGBOSE, A., IBRAHIM, H. & MUSA, S., 2024. Information Literacy and Learning in The Emerging Digital Landscape: A Theoretical Review. *Library Philosophy and Practice*, 8125, ISSN 1522-0222. Available from: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/8125>. [Viewed 2025-2-20].
- BASILI, C., 2008. Information and education policies in Europe: key factors influencing information literacy academic policies in Europe. *Information Literacy at the crossroad of Education and Information Policies in Europe*, pp. 18 – 32, Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche, ISBN: 978-88-8080-096-5
- DZIVEV, V., 2017. Informatsionnata gramotnost – sashnost, problem i vazmozhnosti za povishavane na informatsionnata gramotnost chrez izpolzване na informatsionni tehnologii v uchilishte. *Matematika i informatika*, vol. 60, no. 2, pp. 123 – 148.
- EUROPEAN COMMISSION, 2020a. *Digital Education Action Plan (2021 – 2027)*, Available from: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> [Viewed 2025-2-20].
- EUROPEAN COMMISSION, 2020b. *European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience*, Available from: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en> [Viewed 2025-2-20].
- EUROPEAN COMMISSION, 2024a. *Bulgaria 2024 Digital Decade Country Report*. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/bulgaria-2024-digital-decade-country-report> [Viewed 2025-2-20].
- EUROPEAN COMMISSION, 2024b. *State of the Digital Decade 2024 report*. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/state-digital-decade-2024-report> [Viewed 2025-2-20].

- EUROPEAN COUNCIL, 2010. *Project Europe 2030 – Challenges and Opportunities*. Available from: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/project-europe-2030-challenges-opportunities/>. [Viewed 2025-2-20].
- JOHNSTON, B. & WEBBER, S., 2003. Information Literacy in Higher Education: a review and case study. *Studies in Higher Education*, vol. 28, no.3, pp. 335 – 352.
- MARINELLI, I., 2023. 2023 Report on the State of the Digital Decade, *Digital Skills & Jobs Platform*, Available from: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/latest/news/2023-report-state-digital-decade>. [Viewed 2025-2-20].
- MELTWATER & WEARESOCIAL, 2025. *Digital 2025: Global Overview Report*. Available at: <https://www.meltwater.com/en/global-digital-trends> [Viewed 2025-2-20].
- MINISTERSKI SAVET, 2020. *Strategia za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Bulgaria 2021 – 2030*. Available at: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1492> [2025-2-20].
- MLADENOVA, M., 2019. *Vliyanie na informatsionnite i komunikatsionnite tehnologii varhu rabotnite mesta chast 1: Razvitie na kontseptsiyata za digitalna kompetentnost. Evropeyski ramki svarzani s digitalnata kompetentnost*. Sofia: Intel Entrans, ISBN: 978-954-2910-94-7.
- PARTNERSHIP FOR 21ST CENTURY., 2009. *P21 Framework Definitions*. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519462.pdf>. [Viewed 2025-2-20].
- TRENCHVA, T. & ZDRAVKOVA, E., 2020. Novi mediyni kompetentsii v universitetskoto obrazovanie. *Mezhdunarodna politika*, vol.XVI, vol. 1, pp. 31 – 45, Available at: <http://ip.swu.bg/mod/page/view.php?id=8> [Poseteno 2025-2-20].
- UNESCO, NFIL & IFLA, 2005. *Beacons of the Information Society: The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning*. IFLA, Available from: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/3147>. [Viewed 2025-2-20].
- VIRKUS, S., 2003. Information literacy in Europe: a literature review. *Information Research*, vol. 8, no. 4, paper no. 159, Available from: <https://informationr.net/ir/8-4/paper159.html>. [Viewed 2025-2-20].
- VUORIKARI, R., KLUZER, S. & PUNIE, Y., 2022. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With New Examples of Knowledge, Skills and Attitudes*. Luxembourg: Office of the European Union, ISBN 978-92-76-48883-5, Available from: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415> [Viewed 2025-2-20].

INFORMATION LITERACY IN THE DIGITAL WORLD: CHALLENGES FACING THE YOUNG GENERATION

Abstract. Nowadays access to knowledge in various fields can be instantaneous. In the digital world, an unlimited amount of information is available through numerous online resources – social media and networks, news websites, specialized publications, databases, and more. In this vast landscape, an individual's ability to recognize reliable and relevant information is crucial. Even more valuable are young people's skills in evaluating digital content, especially as artificial intelligence (AI) algorithms increasingly contribute to its generation.

This article highlights the growing importance of information literacy for young people. It is examined as a complex set of knowledge, skills, and competencies that individuals acquire and refine to use different sources critically and effectively. In this context, the article discusses the results of an independent empirical study conducted among students. The focus is on analysing the current state of information literacy, particularly in terms of the cognitive component, students' skills, and emerging trends. The study's research tool is a questionnaire designed in accordance with the guidelines of the European Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.2).

Keywords: information literacy; digitalization; academic education; young people; lifelong learning

✉ **Dr. Slavyanka Angelova, Assoc. Prof.**
ORCID iD 0000-0002-8646-2569

✉ **Dr. Lyubomira Hristova, Assist. Prof.**
ORCID iD 0000-0002-0197-737X
Department of Public Relations, Faculty of Law and History
South-West University "Neofit Rilski"
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: sl.angelova@swu.bg
dineva@swu.bg